DẠY HỌC LỊCH SỬ CHỦ NGHĨA TƯ BẢN TRONG CHƯƠNG TRÌNH GIÁO DỤC PHỔ THÔNG MỚI: MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ NỘI DUNG

TRẦN THỊ VINH *

Lịch sử chủ nghĩa tư bản là chủ đề quan trọng trong Chương trình môn Lịch sử ở trường phổ thông. Trong tiến trình lịch sử nhân loại, chủ nghĩa tư bản là một hình thái kinh tế - xã hội phát triển cao của xã hội loài người, được hình thành, phát triển trong lòng xã hội phong kiến, từng bước loại bỏ và thay thế cho chế độ phong kiến. Trải qua quá trình phát triển gần năm thế kỷ, chủ nghĩa tư bản tiếp tục phát triển và trở thành là một trong những chủ thể có ảnh hưởng lớn đến tiến trình lịch sử nhân loại. Đây là một trong những nội dung cơ bản trong chương trình giáo dục lịch sử ở trường phổ thông. Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử (2018) có những thay đổi quan trọng về cách tiếp cận dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản, đặc biệt là trong việc điều chỉnh nội dung chương trình cũng như phương pháp dạy học phù hợp và hiệu quả. Bài viết tập trung phân tích hai vấn đề chính: (i) Những vấn đề đặt ra trong việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong chương trình và sách giáo khoa hiện hành; (ii) Cách tiếp cận mới về nội dung và phương pháp dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong Chương trình giáo dục phổ thông mới.

1. Những vấn đề đặt ra trong dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong Chương trình và Sách giáo khoa lịch sử hiện hành

Trong Chương trình và Sách giáo khoa (SGK) lịch sử hiện hành, học sinh được tiếp cận với lịch sử chủ nghĩa tư bản thông qua một số bài học trong phần Lịch sử thế giới. Bên cạnh những ưu điểm chính, thực tế cho thấy có một số vấn đề đặt ra trong việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong Chương trình và SGK lịch sử hiện hành.

Trước hết, về cấu trúc chương trình có thể thấy, với cách tiếp cận xây dựng chương trình theo nguyên tắc đồng tâm kết hợp với đường thẳng, ở cấp Trung học cơ sở (THCS), học sinh được cung cấp kiến thức về các cuộc cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản, sau đó lại được học lặp lại ở cấp Trung học phổ thông (THPT), chỉ khác nhau về mức độ ở mỗi cấp học. Theo nguyên tắc đó, học sinh được học về một số bài về các cuộc cách mạng tư sản trong phần lịch sử thế giới ở lớp 8, sau đó lại được lặp lại ở lớp 11 với nội dung chi tiết và nâng cao hơn (1). Cụ thể, ở cấp THCS, trong SGK lớp 8, chương I: Thời kì xác lập của CNTB lịch sử (từ giữa thế kỉ XVI đến nửa sau thế kỉ XIX) với ba bài về những cuộc cách mạng tư sản đầu tiên, về Cách

*GS.TS. Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

mạng tư sản Pháp (1789-1794) và sự xác lập CNTB trên phạm vi thế giới (2). Trong *Bài 1: Những cuộc cách mạng tư sản đầu tiên*, học sinh tiếp cận những nội dung khái lược về các cuộc cách mạng tư sản đầu tiên như: Cách mạng tư sản Hà Lan thế kỉ XVI, Cách mạng tư sản Anh giữa thế kỉ XVII, Chiến tranh giành độc lập của các thuộc địa Anh ở Bắc Mĩ (3). Trong *Bài 2: Cách mạng tư sản Pháp (1789-1794)*, học sinh được học những nét khái quát về nước Pháp trước cách mạng, quá trình cách mạng qua các giai đoạn và ý nghĩa lịch sử của cách mạng (4). Nội dung *Bài 3: Chủ nghĩa tư bản được xác lập trên phạm vi thế giới* đề cập đến cuộc cách mạng công nghiệp khởi đầu ở Anh, lan rộng ra các nước tư bản khác. Đồng thời, học sinh được tiếp cận với các cuộc cách mạng tư sản diễn ra ở một số nước tư bản khác dưới những hình thức khác nhau (5). Về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản, học sinh được học thông qua các bài học về lịch sử các khu vực trên thế giới. Theo đó, lịch sử các nước tư bản chủ nghĩa được học theo hình thức thông sử như: Châu Âu, nước Mĩ, Nhật Bản giữa hai cuộc chiến tranh thế giới (ở lớp 8); Mĩ, Nhật Bản, Tây Âu từ năm 1945 đến nay (ở lớp 9).

Ở cấp THPT, lịch sử các cuộc cách mạng tư sản lại được lặp lại trong SGK lịch sử lớp 11 với bốn bài về các cuộc cách mạng tư sản (Cách mạng tư sản Hà Lan giữa thế kỉ XVI, Cách mạng tư sản Anh giữa thế kỉ XVII, Cuộc chiến tranh giành độc lập của các thuộc địa Anh ở Bắc Mĩ nửa sau thế kỉ XVIII, Cách mạng tư sản Pháp cuối thế kỉ XVIII). Sự khác biệt so với các bài học sinh đã được học ở lớp 8 cấp THCS là nội dung kiến thức. Trong đó, SGK lịch sử cung cấp kiến thức nhiều hơn, chi tiết hơn về những vấn đề cơ bản của các cuộc cách mạng tư sản như: những tiền đề của cách mạng, diễn biến chính, các giai đoạn chính, kết quả và ý nghĩa lịch sử của cách mạng (6). Học sinh tiếp tục học về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản trong các bài ở lớp 11 và lớp 12 dưới hình thức thông sử qua các bài về Mỹ, Tây Âu, Nhật Bản theo tiến trình lịch sử (7). Việc học lại các nội dung lịch sử đã được học ở cấp THCS, một mặt có thể giúp học sinh cấp THPT hiểu sâu hơn về lịch sử các cuộc cách mạng tư sản, tình hình một số nước tư bản phát triển.... nhưng mặt khác sẽ dẫn tới sự trùng lặp, tạo ra sự nhàm chán đối với học sinh.

Thứ hai, lịch sử chủ nghĩa tư bản là một nội dung khó trong việc tiếp cận dạy học ở trường phổ thông. Đây là vấn đề phức tạp đối với nhận thức của học sinh phổ thông, nhất là ở cấp THCS. Các khái niệm cơ bản của chủ nghĩa tư bản khá trìu tượng, việc giải thích các khái niệm và những vấn đề cốt lõi về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản cho học sinh theo cách có ý nghĩa, dễ tiếp thu cho các em là một thách thức đối với các thầy cô giáo, nhất là ở cấp THCS. Khảo sát thực tế dạy học lịch sử có thể thấy, với nội dung chương trình và SGK hiện hành, giáo viên và học sinh gặp nhiều khó khăn, bất cập trong quá trình dạy học. Việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong Chương trình và SGK lịch sử hiện hành chỉ dừng lại ở một số nước riêng lẻ qua từng thời kỳ lịch sử. Với cách tiếp cận đó, học sinh khó có thể nhận thức được những điểm chung, những vấn đề cơ bản về các cuộc cách mạng tư sản thời cận đại như: khái niệm cách mạng tư sản, tính chất, động lực của cách mạng tư sản... Về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản, học sinh cũng khó có thể nhận thức được tiến trình phát triển của chủ nghĩa tư bản với tư cách là một hệ thống thế giới, đặc biệt là về vai trò, ảnh hưởng của chủ nghĩa tư bản đối với lịch sử thế giới.

Thứ ba, việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong một thời gian dài chủ yếu

được tiếp cận theo định hướng cung cấp kiến thức, với mục tiêu chủ yếu là cung cấp kiến thức lịch sử cho học sinh, mục tiêu tiếp cận năng lực chưa được chú trọng. Phần nội dung, chuẩn kiến thức về lịch sử chủ nghĩa tư bản không thể hiện được một cách cụ thể, rõ ràng các mức độ yêu cầu cần đạt khác nhau ở các cấp học cũng như các lớp học trong mỗi cấp (8). Một thí dụ minh họa: cùng với việc trình bày hàng loạt sự kiện về nguyên nhân, diễn biến, kết quả, ý nghĩa... của các cuộc cách mạng tư sản đã dẫn đến tình trạng quá tải cho cả người dạy và người học. Thêm vào đó, với cách tiếp cận theo định hướng kiến thức, với mục tiêu chủ yếu là cung cấp kiến thức lịch sử cho học sinh, mục tiêu tiếp cận năng lực chưa được chú trọng. Trong quá trình dạy học lịch sử các cuộc cách mạng tư sản và tình hình một số nước tư bản chủ yếu, cách dạy áp đặt của một số giáo viên khi hướng dẫn học sinh đánh giá các sự kiện lịch sử đã làm giảm sự hấp dẫn của giờ học. Chính vì vậy, đa số học sinh chỉ cố gắng học thuộc sự kiện mà không nắm được những vấn đề cốt lõi về cách mạng tư sản và lịch sử phát triển của chủ nghĩa tư bản. Đó cũng là một trong số các nguyên nhân khiến cho giờ học lịch sử về chủ nghĩa tư bản trở thành một chuỗi thông báo khô khan, rời rạc, không thể hiện rõ mối quan hệ giữa các sự kiện trong lịch sử các cuộc cách mạng tư sản, sự phát triển của chủ nghĩa tư bản với tư cách là một hệ thống thế giới cũng như có sự nhìn nhận, đánh giá khách quan khoa học về tiềm năng và giới hạn của chủ nghĩa tư bản.

2. Cách tiếp cận mới về nội dung và phương pháp dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản trong Chương trình giáo dục phổ thông mới

Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử 2018 có những thay đổi quan trọng về cấu trúc chương trình, về nội dung lịch sử, cách tiếp cận vấn đề và phương pháp dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản.

Trước hết, về cấu trúc chương trình, thay đổi cơ bản trong Chương trình môn Lịch sử 2018 về cấu trúc chương trình là việc chuyển từ cấu trúc đồng tâm sang cấu trúc theo đường thẳng. Ở cấp THCS, học sinh được tiếp cận lịch sử chủ nghĩa tư bản theo thông sử, theo tiến trình lịch sử. Theo đó, từ lớp 8, trong phần lịch sử châu Âu và Bắc Mĩ từ nửa sau thế kỉ XVI đến thế kỉ XVIII, học sinh được học các bài về Cách mạng tư sản Anh giữa thế kỉ XVII, Chiến tranh giành độc lập của 13 bang thuộc địa của Anh ở Bắc Mĩ nửa sau thế kỉ XVIII, Cách mạng tư sản Pháp cuối thế kỉ XVIII, Cuộc cách mạng công nghiệp. Ở lớp 9, trong phần *Thế giới từ năm 1918 đến năm 1945* và *Thế giới từ 1945 đến 1991*, lịch sử chủ nghĩa tư bản được tiếp nối với các bài cụ thể về tình hình các nước tư bản Tây Âu, nước Mĩ trải qua các thời kì phát triển. Đối với *thời kì từ 1991 đến nay*, học sinh được học những nét khái quát về tình hình kinh tế, chính trị nước Mĩ từ 1991 đến những thập niên đầu thế kỉ XXI (9).

Đến cấp THPT, phần lịch sử chủ nghĩa tư bản được thiết kế theo chủ đề lịch sử về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản từ các cuộc cách mạng tư sản đến chủ nghĩa tư bản hiện đại. Theo đó, ở lớp 11, học sinh được học chủ đề *Cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản*. Sau khi được học những vấn đề chung về cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản, đến lớp 12. Học sinh được học chủ đề về *Quá trình phát triển kinh tế - xã hội Mĩ từ 1945 đến nay*, như một điểm nhấn quan trọng về nước Mĩ, một nước tư bản điển hình, đứng đầu trong hệ thống tư bản chủ nghĩa. Trong số các chuyên đề tự chọn lớp 12, học sinh được tiếp cận với một nước tư bản chủ nghĩa tiêu biểu ở châu Á trong chuyên đề *Nhật Bản: Hành trình lịch sử từ năm 1945 đến nay*. Sự

thay đổi về cấu trúc chương trình giúp học sinh nhận thức được sự phát triển của chủ nghĩa tư bản theo tiến trình lịch sử, đồng thời tạo điều kiện để học sinh tiếp cận sâu hơn, nhận thức rõ hơn một số vấn đề cốt lõi trong sự phát triển của chủ nghĩa tư bản từ thời cận đại đến nay.

Thứ hai, về nội dung, điểm mới nổi bật trong Chương trình môn lịch sử 2018 là sau khi hoàn thành phần thông sử ở cấp THCS, học sinh không học lặp lại những nội dung thông sử mà tiếp cận lịch sử chủ nghĩa tư bản thông qua các chủ đề. Khác với dạy học thông sử, dạy học theo chủ đề lịch sử tạo điều kiện cho học sinh tiếp cận một vấn đề học tập mang tính hoàn chỉnh, một chỉnh thể chuyên sâu về một nội dung lịch sử. Chủ đề *Cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản* (ở lớp 11) là một chủ đề mới được thiết kế trên cơ sở xâu chuỗi các sự kiện cơ bản học sinh đã được học ở cấp THCS về cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản. Nội dung chủ đề mang tính khái quát, tổng kết các kiến thức lịch sử đã học của học sinh, đồng thời đáp ứng yêu cầu nâng cao kiến thức và phát triển năng lực cho học sinh cấp THPT. Theo đó, học sinh được tiếp cận một số vấn đề chung về cách mạng tư sản trên cơ sở những kiến thức ở cấp THCS về các cuộc cách mạng tư sản ở châu Âu và Bắc Mĩ. Yêu cầu đặt ra đối với học sinh là thông qua các ví dụ cụ thể của các cuộc cách mạng tư sản tiêu biểu, phân tích được những tiền đề kinh tế, chính trị, xã hội... của cách mạng tư sản. Trong nội dung chủ đề, học sinh tiếp cận những vấn đề chung về mục tiêu, nhiệm vụ, giai cấp lãnh đạo, động lực của cách mạng tư sản qua những dẫn chứng cụ thể. Trên cơ sở đó, học sinh giải thích được những điểm chung về tính chất, đặc điểm và ý nghĩa của các cuộc cách mạng tư sản thông qua việc xâu chuỗi các sự kiện cụ thể của các cuộc cách mạng tư sản tiêu biểu như: Cách mạng tư sản Anh giữa thế kỉ XVII, Chiến tranh giành độc lập ở Bắc Mĩ nửa sau thế kỉ XVIII, Cách mạng tư sản Pháp cuối thế kỉ XVIII...

Một điểm mới của nội dung chủ đề là sau khi nhận thức được những vấn đề cốt lõi của cách mạng tư sản, học sinh được học về sự mở rộng và phát triển của chủ nghĩa tư bản trên phạm vi thế giới, quá trình chuyển biến từ chủ nghĩa tư bản tự do cạnh tranh sang chủ nghĩa tư bản độc quyền. Học sinh đồng thời được tiếp cận với khái niệm chủ nghĩa tư bản hiện đại, nhận thức được những vấn đề cơ bản về tiềm năng cũng như những hạn chế của chủ nghĩa tư bản hiện đại. Theo đó, yêu cầu đạt đối với học sinh là phân tích được sự mở rộng và phát triển của chủ nghĩa tư bản trên phạm vi thế giới, đồng thời nhận thức một cách khách quan, khoa học về chủ nghĩa tư bản hiện đại. Về vấn đề này, giáo viên cần hướng dẫn để học sinh nhận thức rõ rằng, nếu nhìn nhận một cách trực quan, có thể thấy, chủ nghĩa tư bản hiện đại đã cố gắng khoác lên mình một chiếc áo mới để có thể phần nào che đậy những khuyết tật cố hữu của mình. Về phía giai cấp công nhân, thực tế cho thấy có những thay đổi đáng kể trong đời sống người lao động do giai cấp tư sản buộc phải sử dụng một phần siêu lợi nhuận để trả công theo giá trị sức lao động của công nhân. Tuy nhiên, vỏ bọc mới của chủ nghĩa tư bản hiện đại không thể giải quyết được mâu thuẫn cơ bản của chủ nghĩa tư bản: mâu thuẫn giữa hình thức chiếm hữu tư nhân tư bản chủ nghĩa với tính chất xã hội hoá cao độ của sức sản xuất, cũng như không thể thay đổi bản chất của một chế độ áp bức, bóc lột, bất công. Trên nền tảng những kiến thức đã học, học sinh hình thành năng lực vận dụng những hiểu biết về lịch sử chủ nghĩa tư bản để giải thích những vấn đề thời sự của xã hội tư bản hiện nay (10).

Trong chương trình lớp 12, học sinh được tiếp cận với các nước tư bản điển hình thông qua chủ đề về *Quá trình phát triển kinh tế - xã hội Mĩ từ năm 1945 đến nay*. Theo đó, học sinh tiếp cận với những nội dung cơ bản về tình hình phát triển kinh tế, chính trị - xã hội Mĩ trải qua các giai đoạn từ sau Chiến tranh thế giới thứ Hai đến nay. Trong mỗi giai đoạn, yêu cầu cần đạt đối với học của nền kinh tế, những chuyển biến về tình hình chính trị - xã hội, đặc biệt là giải thích được nguyên nhân của những biến đổi đó. Nội dung chủ đề cũng chú trọng đến những biện pháp điều chỉnh kinh tế - xã hội trong những năm 1980 của Mỹ dưới chính quyền Reagan; thời kì tăng trưởng kinh tế trong thập niên 1990; những sự kiện lớn về tình hình nước Mỹ trong những năm đầu thế kỉ XXI đến nay...

Bên cạnh đó, trong chương trình lớp 12, học sinh có thể lựa chọn chuyên đề học tập *Nhật Bản: Hành trình lịch sử từ năm 1945 đến nay*. Với chuyên đề này, học sinh tiếp cận với sự phát triển của một nước tư bản chủ nghĩa phát triển điển hình ở khu vực châu Á. Mục tiêu của chuyên đề này là nhằm mở rộng, nâng cao kiến thức và năng lực lịch sử đáp ứng yêu cầu phân hóa sâu ở cấp THPT. Yêu cầu cần đạt đối với học sinh khi học chuyên đề này là phân tích được những nét chính về sự phát triển của Nhật Bản qua hai giai đoạn (1945-1973 và 1973 đến nay), trong đó tập trung vào sự phát triển kinh tế, những nét chính về tình hình chính trị - xã hội. Trên nền tảng đó, học sinh có thể vận dụng kiến thức đã học để nêu được bài học thành công của Nhật Bản, trong đó nhấn mạnh đến nhân tố con người, vai trò của Nhà nước, hệ thống tổ chức, quản lí sản xuất, truyền thống văn hóa và việc giữ gìn bản sắc văn hóa lâu đời của người Nhật... (11).

Thứ ba, về phương pháp dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản theo chủ đề. Về lý thuyết, dạy học theo chủ đề là hình thức dạy học có hiệu quả cao, được sử dụng rộng rãi ở cấp THPT, đặc biệt ở các nước có nền giáo dục tiên tiến. Trong dạy học lịch sử, hình thức dạy học theo chủ đề gây hứng thú học tập cho người học, đồng thời giúp cho học sinh có điều kiện tập trung vào những vấn đề chuyên sâu, phát triển năng lực nhận thức và tư duy lịch sử, rèn luyện khả năng tự học, chủ động tìm tòi, khám phá tri thức lịch sử.

Có thể minh họa một ví dụ cụ thể: trong chủ đề *Cách mạng tư sản và sự phát triển của chủ nghĩa tư bản* ở lớp 11, các vấn đề cơ bản về cách mạng tư sản, về chủ nghĩa tư bản khá phức tạp và trìu tượng đối với nhận thức của học sinh. Do vậy, việc giải thích những vấn đề này một cách dễ hiểu và có ý nghĩa cho học sinh là một thách thức đối với giáo viên. Bằng việc dạy học theo chủ đề, giáo viên hướng dẫn học sinh đi từ những sự kiện cụ thể của các cuộc cách mạng tư sản tiêu biểu, thông qua việc khai thác tài liệu, thảo luận, tìm hiểu những điểm chung về tiền đề, mục tiêu, nhiệm vụ, ý nghĩa... của cách mạng tư sản. Đơn cử một ví dụ, từ việc dẫn dắt học sinh tìm hiểu ảnh hưởng của Cách mạng tư sản Anh giữa thế kỉ XVII, giáo viên cần hướng dẫn để học sinh nhận thức rõ cuộc cách mạng này được một số nhà sử học trên thế giới lựa chọn làm mốc mở đầu thời cận đại. Cách mạng tư sản Anh đã khai sinh ra chế độ dân chủ tam quyền phân lập, một bước tiến trong sự phát triển của lịch sử xã hội loài người. Đồng thời, cuộc cách mạng này đã tạo tiền đề cho cách mạng công nghiệp Anh, cuộc cách mạng công nghiệp có ảnh hưởng trên toàn thế giới, thúc đẩy sự ra đời của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa. Về ý nghĩa của Cách mạng tư sản Pháp cuối thế kỉ XVIII, giáo viên hướng

dẫn học sinh nhận thức được cuộc cách mạng này đã lật đổ được chế độ phong kiến chuyên chế một cách kiên quyết và triệt để. Tính triệt để và điển hình của cách mạng Pháp còn thể hiện ở giai cấp lãnh đạo, hệ tư tưởng cách mạng, tính tích cực sáng tạo của quần chúng... Cách mạng Pháp để lại những dấu ấn sâu sắc trong lịch sử thế giới, đó là lý do để Lê-nin gọi Cách mạng Pháp năm 1789 là cuộc Đại cách mạng. Trên cơ sở xâu chuỗi những sự kiện cụ thể của các cuộc cách mạng tư sản tiêu biểu, giáo viên hướng dẫn học sinh nhận thức được những điểm chung về ý nghĩa của cách mạng tư sản.

Trong dạy học các chủ đề về chủ nghĩa tư bản, giáo viên cần lưu ý đảm bảo tính hệ thống của mỗi chủ đề, dẫn dắt học sinh đi từ việc tìm hiểu những sự kiện lịch sử cụ thể đến những tri thức chung, nền tảng để hiểu rõ, hiểu sâu những vấn đề lịch sử cơ bản. Trong quá trình dạy học theo chủ đề, giáo viên cần tuân thủ cấu trúc nội dung của mỗi chủ đề để tổ chức các hoạt động dạy học nhằm đạt được các mục tiêu đề ra, hướng tới phát triển năng lực sáng tạo và kích thích sự hứng thú học tập cho học sinh. Nội dung các chủ đề lịch sử không dừng lại ở mức độ biết, hiểu lịch sử mà nâng cao khả năng nhận thức và tư duy lịch sử, giúp học sinh có kĩ năng xâu chuỗi các sự kiện lịch sử, luận giải được những tác động, ảnh hưởng của các sự kiện lịch sử, đồng thời có khả năng vận dụng kiến thức lịch sử để giải quyết những vấn đề của thực tiễn cuộc sống.

Trong dạy học theo chủ đề lịch sử, hoạt động nhóm của học sinh có ý nghĩa đặc biệt quan trọng. Hoạt động nhóm tạo môi trường thuận lợi cho học sinh cơ hội trao đổi, thảo luận, phát biểu ý kiến cá nhân đồng thời phát triển kĩ năng làm việc theo nhóm và năng lực hợp tác. Đối với việc học tập các chủ đề về lịch sử chủ nghĩa tư bản, giáo viên có thể tổ chức các hoạt động nhóm trong việc hình thành kiến thức mới, đặc biệt trong việc khai thác sử liệu từ các nguồn khác nhau về cách mạng tư sản, về sự phát triển của chủ nghĩa tư bản. Sau khi học sinh tự đọc tư liệu, quan sát hình ảnh lịch sử (nếu có)... giáo viên cần hướng dẫn các nhóm thảo luận về những nội dung cần khai thác. Các nhóm sẽ cùng nhau trao đổi, nhận xét, từ đó tạo cơ sở để hình thành kiến thức mới. Hoạt động nhóm là hình thức phát huy năng lực sáng tạo có hiệu quả cao trong dạy học lịch sử, tuy nhiên vấn đề đặt ra cho giáo viên là cần hướng dẫn để học sinh biết mình sẽ phải làm gì và làm như thế nào khi tham gia hoạt động nhóm.

Về vấn đề kiểm tra, đánh giá trong dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản, cần có sự chuyển đổi từ đánh giá kiến thức sang đánh giá năng lực. Điểm lưu ý đối với giáo viên trong đánh giá năng lực là cần đánh giá quá trình. Thông qua việc quan sát hoạt động, đánh giá các sản phẩm học tập của học sinh, giáo viên có thể nhận xét, đánh giá được năng lực, sự tích cực, tiến bộ và sáng tạo của học sinh. Tính tích cực, tự lực của học sinh thể hiện qua thái độ hăng hái tham gia thảo luận, khả năng tập trung vào việc khám phá, tự mình giải quyết vấn đề, đưa ra những ý kiến cá nhân đóng góp vào nhiệm vụ chung của nhóm. Giáo viên cần đánh giá về sự tiến bộ, về khả năng hoàn thành nhiệm vụ của học sinh sau mỗi tiết học. Sự tiến bộ trong phát triển năng lực của học sinh thể hiện ở sự tích cực, chủ động của học sinh, từ chỗ giáo viên phải gợi ý từng bước đến việc giáo viên chỉ đưa ra các nhiệm vụ và hỗ trợ khi thật sự cần thiết. Học sinh có sự chuyển biến từ chỗ ghi nhớ những kiến thức đã học, đến chỗ có thể trình bày lại nội dung đã học bằng ngôn ngữ của mình và vận dụng kiến thức

vào việc giải quyết những vấn đề thực tiễn… Khả năng sáng tạo được thể hiện qua mức độ đáp ứng của học sinh trong quá trình học tập, năng lực phát hiện vấn đề, vận dụng kiến thức giải quyết vấn đề, nhất là những vấn đề mới nảy sinh.

Thứ tư, điểm mới căn bản trong việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản là việc chuyển từ dạy học tiếp cận kiến thức sang phương pháp dạy học lịch sử theo định hướng tiếp cận năng lực. Trong đó, chương trình mới tập trung vào việc phát triển năng lực chuyên môn lịch sử cho học sinh trên nền tảng hệ thống kiến thức cơ bản về lịch sử. Trong việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản, giáo viên không đặt trọng tâm vào việc truyền đạt kiến thức lịch sử cho học sinh mà chú trọng việc hướng dẫn học sinh thực hiện các hoạt động trên lớp, giúp học sinh nhận diện và khai thác các nguồn sử liệu, từ đó tái hiện quá khứ, nhận thức lịch sử, đưa ra suy luận, đánh giá về bối cảnh, nguồn gốc, sự phát triển của sự kiện lịch sử để tìm kiếm sự thật lịch sử một cách khoa học, góp phần phát triển những năng lực chuyên môn của môn lịch sử. Chẳng hạn, về lịch sử các cuộc cách mạng tư sản, giáo viên hướng dẫn học sinh khai thác các nguồn sử liệu khác nhau, tái hiện lịch sử, phục dựng một cách chân thực, khách quan về những tiền đề kinh tế, chính trị, xã hội, tư tưởng của cách mạng tư sản đến việc tìm hiểu mục tiêu, nhiệm vụ, giai cấp lãnh đạo và động lực của cách mạng tư sản thông qua các ví dụ cụ thể.

Về các hình thức tổ chức dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản, thông qua việc kết hợp các hình thức dạy học đa dạng, giáo viên giúp học sinh khám phá lịch sử, vận dụng sáng tạo kiến thức vào các tình huống học tập và thực tiễn cuộc sống. Việc khám phá, tìm tòi, khai thác kiến thức từ các nguồn sử liệu khác nhau về lịch sử chủ nghĩa tư bản sẽ thu hút sự chú ý, hấp dẫn học sinh, đồng thời giúp các em làm quen với những cách tiếp cận đa chiều, góp phần phát triển năng lực phản biện và sáng tạo. Đối với việc ứng dụng công nghệ thông tin và truyền thông trong dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản, chương trình mới nhấn mạnh việc khuyến khích học sinh tự tìm đọc, thu thập tư liệu lịch sử, khai thác Internet để phục vụ quá trình học tập. Với sự hướng dẫn của giáo viên, học sinh có thể tra cứu tư liệu lịch sử từ các nguồn khác nhau để thực hiện các nghiên cứu cá nhân hoặc theo nhóm, từ đó có khả năng trình bày, thảo luận kết quả nghiên cứu, xây dựng kỹ năng sử dụng các phương tiện công nghệ thông tin để hỗ trợ cho việc tái hiện, tìm hiểu, nghiên cứu lịch sử chủ nghĩa tư bản (12). Chẳng hạn, khi tìm hiểu về chủ nghĩa tư bản hiện đại, giáo viên có thể hướng dẫn học sinh sưu tầm tài liệu, tự tìm hiểu trên Internet, thông qua sách báo... để thấy được mặt trái của chủ nghĩa tư bản còn biểu hiện ở các cuộc khủng hoảng năng lượng, lương thực, sự cạn kiệt các nguồn tài nguyên thiên nhiên, sự phá hủy môi trường sinh thái... Giáo viên có thể phân công cho các nhóm học sinh thực hiện các bài tập vận dụng theo chủ đề này và trình bày trước lớp các kết quả nghiên cứu của từng nhóm.

Tóm lại, lịch sử chủ nghĩa tư bản là một nội dung cơ bản trong Chương trình môn Lịch sử ở các cấp học phổ thông. Chương trình môn Lịch sử 2018 đã khắc phục một số điểm bất cập trong chương trình hiện hành. Về cấu trúc và nội dung, thay đổi cơ bản trong chương trình mới là việc chuyển từ cấu trúc đồng tâm sang cấu trúc theo đường thẳng. Ở cấp THCS, học sinh được tiếp cận lịch sử chủ nghĩa tư bản theo thông sử, theo tiến trình lịch sử. Sau khi hoàn thành phần thông sử ở cấp THCS, đến cấp THPT, học sinh không học lặp lại những nội dung thông sử mà tiếp cận lịch sử chủ nghĩa

tư bản thông qua các chủ đề. Khác với dạy học thông sử, dạy học theo chủ đề lịch sử tạo điều kiện cho học sinh tiếp cận một vấn đề học tập mang tính hoàn chỉnh, chuyên sâu về chủ nghĩa tư bản. Với cách tiếp cận mới, chương trình giúp học sinh nhận thức được sự phát triển của chủ nghĩa tư bản từ các cuộc cách mạng tư sản đến sự mở rộng, phát triển của chủ nghĩa tư bản trên phạm vi thế giới và những vấn đề cơ bản của chủ nghĩa tư bản hiện đại ngày nay. Cùng với việc thay đổi cấu trúc, nội dung chương trình, việc đổi mới phương pháp dạy học, chuyển từ dạy học tiếp cận kiến thức sang phương pháp dạy học lịch sử theo định hướng tiếp cận năng lực là yêu cầu đặt lên hàng đầu trong chương trình mới. Trong đó, chương trình tập trung vào việc phát triển năng lực chuyên môn lịch sử cho học sinh trên nền tảng hệ thống kiến thức cơ bản về lịch sử chủ nghĩa tư bản. Đồng thời, một trong những tiêu chí quan trọng đặt ra đối với việc dạy học lịch sử chủ nghĩa tư bản là kích thích sự yêu thích tìm tòi, khám phá lịch sử từ những nguồn tư liệu khác nhau, khơi gợi hứng thú học tập lịch sử và vận dụng kiến thức, kỹ năng vào giải quyết các vấn đề trong cuộc sống, góp phần vào việc hình thành, phát triển những năng lực chung và phẩm chất chủ yếu của học sinh được quy định trong Chương trình giáo dục phổ thông tổng thể 2018.

CHÚ THÍCH

(1). Xem thêm *Sách giáo khoa lịch sử lớp 8, lớp 11*. Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016.

(2). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 8,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.3-27.

(3). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 8,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.3-9.

(4). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 8,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.10-17.

(5). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 8,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.17-27.

(6). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 11,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.4-31.

(7). *Sách giáo khoa lịch sử lớp 12,* Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2016, tr.42-57.

(8). Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử*. Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2006.

(9). Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử - Địa lí* (*cấp THCS) 2018*. Hà Nội, 2018.

(10). Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử (cấp THPT)*. Hà Nội, 2018.

(11). Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử (cấp THPT)*. Hà Nội, 2018.

(12). Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử (cấp THPT)*. Hà Nội, 2018.